

13. — **Robertus Bellarminus** e Societate Jesu et R. E. Cardinalis saeculo decimo septimo insignem scripsit *librum unum de Scriptoribus Ecclesiasticis*, qui arte critica et judicio claro anteriores praecellit.

14. — **Aubertus Miraeus**, canonicus Antwerpensis, eodem saeculo in sua *Bibliotheca* eamdem viam secutus est.

15. — **Hugo Hurter** e Societate Jesu, vir doctissimus deque scientia catholica optime meritus, nostris diebus conscripsit miro labore ac judicio critico opus valde egregium et utilissimum, cui titulum fecit : *Nomenclator Literarius Recentioris Theologiae Catholicae Theologos exhibens, qui inde a Concilio Tridentino floruerunt. Oeniponte, 1892-1895. vol. III. Editio secunda.*

§ 4

Historiographi Ecclesiastici

SAECULO I

1. — **Apostoli et Evangelistae**, a Spiritu Sancto inspirati, quaedam vitae Domini Nostri Apostolorumque facta atque quaedam Divinae Sapientiae eloquia scriptis mandaverunt. Quamvis pauca sint apostolica scripta, tamen pretiosissima totius Historiae Ecclesiasticae monumenta habentur, cum originem ac propagationem Religionis christianaenarrant simulque argumentum pro divina Ecclesiae missione solidissimum et evidentissimum adstruunt.

SAECULO II

2. — **Hegesippus**, e Judaismo ad veram religionem conversus, mediante saeculo secundo Romam profectus est, ubi scripsit *libros quinque Actuum ecclesiasticorum*, « ut quorum vitam

sectabatur, eorum dicendi quoque exprimeret characterem. » (S. Hieron., *De viris illustr.* c. 22). In fragmentis pretiosissimis, quae conservantur apud Eusebium, habentur notae maximi valoris, praesertim de martyrio S. Jacobi et de cognatis Domini. Mortuus est ille vir antiquus et apostolicus anno 180 (P. G., V, 1303).

SAECULO III

3. — **Julius Africanus** ineunte saeculo tertio composuit historiam ab origine mundi usque ad initium saeculi tertii, quod opus appellavit *Chronographiam sive libros quinque de temporibus* et de quo pauca tantum extant fragmenta apud Eusebium (P. G., VII).

SAECULO IV

4. — **Eusebius**, cognomento *Pamphili* in honorem amici sui sancti martyris Pamphili, natus est circa a. 270 in Palaestina fuitque optime sacris ac profanis litteris edoctus. Episcopus Caesareensis in patria sua est constitutus a. 314. Quamvis in Arianismum inclinaverit, a decretis Patrum in Concilio Nicaeno factis non

dissentit. In quo concilio symbolum fidei Patribus obtulit, quod auctum et immutatum omnibus placuit. Nec ab illo tempore fidem orthodoxam constanter defendit, sed veluti medius haesit inter doctrinam catholicam et perfidiam Arianan. « Argumentum sane luculentum », ut notat doctissimus Jungmann, « solam cognitionem historiae christianismi non sufficere, ut ab errore homo eruditus praeservetur, sed requiri animum antiquae Ecclesiae doctrinae et traditioni addictum et ab ambitionis fastu vacuum » (Dissert. praev., 8). Magis eruditione quam ingenii acumine et profunditate pollebat. In scribenda historia Eusebius judicio critico usus est, et saepe ipsa documenta affert quibus facta historica continentur. Omnia ejus opera historica praeclara sunt et valde completa, quod mirandum est, cum ipse primus fuerit in aperienda semita neque nuda quidem hominum vestigia reperire potuerit, qui eamdem viam triverint. Quapropter non immerito appellatur *Pater Historiae Ecclesiasticae*. Constantino Imperatori erat carus ac amicissimus propter doctrinam et vitae integritatem. Aulae honores Eusebius non omnino spernebat; post aurum tamen non abiit, nec speravit in pecunia. Unum petiit a Constantino thesauros ipsi offerente, ut acces-

sus liber sibi concederetur ad omnia archiva et documenta imperii. Unicum sibi proposuit Eusebius objectum in enarrandis rebus christianis, gloriam et propagationem Ecclesiae Christi, ut fassus est in prooemio ad Historiam Ecclesiasticam : « Propositum mihi est SS. Apostolorum successiones ordinemque temporum a Servatore nostro ad hanc aetatem usque decursorum, litterarum monumentis mandare : quot etiam et quae res in Ecclesia gestae a veteribus commemorentur : qui homines in illusterrimis provinciis huic decore et cum laude praefuerint, principemque locum obtinuerint : qui in cujusque aetatis curriculo vel scriptis vel secus sacrosanctum Dei verbum constanter tueri ac defendere laboraverint : qui praeterea quotve numero et quo tempore fuerint hi, qui propter novarum rerum cupiditatem sint in summum errorem delapsi, seque ipsi falsae depravataeque doctrinae auctores palam praedicatorient, et non aliter ac lupi rapaces quasi incursione facta gregem obtriverint : quae item et quam graves calamitates universorum Judaeorum gentem propter insidias quas Servatori nostro struxerat idque non ita multo post oppresserint : quoties porro, qua ratione, quibus temporibus divinus sermo effraenato genti-

lium impetu oppugnatus fuerit : qui etiam pro ejus defensione ardua certamina cum effusione sanguinis atque acerborum tormentorum perpessione variis temporibus confecerint : quae deinceps nostra jam ipsorum memoria, sanctorum caedes et martyria factitata sint : ad extremum, quam benignum et clemens Servator noster tulerit auxilium. » Scripsit lingua graeca, stylo tamen minus puro et parum perspicuo. Mortuus est Eusebius in communione verae Ecclesiae a. 340. Quatuor enumerantur opera historica ab Eusebio exarata :

a) *Chronicon vel Chronica*, a creatione mundi usque ad annum 326 post Christum natum. Opus graecum Eusebii sere totum intercidit ; versio autem latina conservatur in Opp. S. Hieronymi (l) (P. L., XXVII).

b) *Liber de martyribus Palaestinae*, qui in persecutione Diocletiani et Maximini passi sunt (Hist. Eccl. Eusebii, lib. 8).

c) *Historia Ecclesiastica*, quae complectitur totam Ecclesiae historiam in decem libros distributa usque ad a. 324, et ex fontibus vere genuinis hausta (P. G., XX).

(1) S. Hieronymus catalogum confecit scriptorum illustrium variasque scripsit vitas Sanctorum, qua ratione optime est meritus de *Historia Ecclesiastica*.

d) De Vita Constantini Magni libri quatuor, quibus nimia laude erga sautorem suum ac omissione rerum gestarum voluntaria aliquando peccat (ibidem).

SAECULO V

5. — **Tyrannius Rufinus**, c. a. 346 Aquilejae natus ibique in monasterio pie ac docte fuit instructus. Exemplum S. Hieronymi, cui quondam amicissimus erat, sequens in Palaestinam profectus est. A Joanne episcopo Hierosolymitano c. a. 390 presbyteratum accepit. Propter causam Origenis, cui plus justo favebat, aemulus S. Hieronymi factus est et arctum amicitiae vinculum inter istos viros ruptum mansit. In Sicilia a. 410 obiit. Ejus opera historica sunt :

a) Historia monachorum seu Liber de vitiis Patrum, narrans vitam ac virtutes monachorum Aegypti.

b) Historia Ecclesiastica. Rufinus Historiam ecclesiasticam Eusebii e graeco in latinum vertit ejusque decem libros in novem contraxit atque minori ingenio ac cura usque ad obitum Theodosii M. (a. 395) duobus libris continuavit, qui etiam nomine *decimi et undecimi libri Historiae Ecclesiasticae Rufini* veniunt. In vertenda

Historia Eusebiana tanta libertate est usus, ut potius paraphrasin quam translationem efficeret multa addendo, demendo et immutando. (P. L., XXI).

6. — **Palladius**, in Galatia natus, anno suaे aetatis vicesimo (c. 367) vitam monasticam professus est. Totum Orientem perlustrans et anno integro Bethlehemi moratus, celeberrimos invisi monachos et eremitas. In patriam redux, Episcopus Helenopolitanus consecratus est c. a. 400. Multas sustulit aerumnas propter fidei constantiam et suam cum S. Chrysostomo exule amicitiam. Mortuus est c. a. 431. Scripsit *Historiam Lausiacam*, sic vocatam a Lauso, cubiculario aulae Imperialis, in qua exhibet breviter vitas monachorum Orientis et Aegypti pluraque refert quae suis oculis perspexerit (P. G., XXXIV).

7. — **Sulpicius Severus**, in Aquitania Galliae provincia c. a. 363 nobili genere natus, ingenio ac virtute nobilior fuit. Litteris liberaliter institutus, juri civili se addixit et facundi nominis palmam caeteris in foro praeripuit. Uxorem duxit nobilissimam ac ditissimam, qua mortua monachus et fortassis sacerdos factus est. Carus

fuit sanctis episcopis Martino Turonensi et Paulino Nolano necnon tantorum virorum exemplo ac consilio in animae perfectionem tetendit. Fertur Sulpicius Severum in senectute sua deceptum fuisse, sed agnovisse loquacitatis culpam et silentium usque ad mortem tenuisse, ut peccatum quod contraxisset, penitus emendaret. Diem obiit c. a. 420. Dedit compendium historicum et biographiam S. Martini.

a) *Historia Sacra* decurrit ab origine mundi usque ad initium saeculi quinti et duobus libris exarata est stylo polito et conciso. Lapsibus autem historicis et chronologicis opus non caret, quibus non obstantibus auctori nomen meruit *Salustii Christiani* (P. L., XX.).

b) *Vita S. Martini*, elegantissima dictione et pietate filiali conscripta (ibidem).

8. — **Paulus Orosius**, presbyter Hispanus, initio saeculi quinti viguit ut vir eloquens et eruditissimus et rerum historicarum cognitor clarus. Persecutionem Gothorum fugiens venit Hippонem in Africa, ubi a S. Augustino amice fuit receptus c. a. 415. Anno sequente in Palaestinam profectus est cum litteris quibus S. Augustinus eum commendabat S. Hieronymo tamquam sacerdotem juvenem, vigilem ingenio, promptum

eloquio, flagrantem studio, utile vas in domo Domini. Mox in Africam reducem S. Augustinus qui opus suum immortale *De civitate Dei* modo ediderat, adhortatus est, ut historia quadam orbis rem illustraret atque probaret vel, ut verbis utar ipsius Orosii : « praeceperas mihi, beatissime pater Augustine, ut scriberem adversus vaniloquam pravitatem eorum qui alieni a civitate Dei ex locorum agrestium compitis et pagis pagani vocantur, sive gentiles; qui terrena sapiunt, qui cum futura non quaerant, praeterita autem aut obliviouscuntur aut nesciant, praesentia tantum tempora veluti malis extra solitum infestissima, ob hoc solum quod creditur Christus, et colitur Deus, idola autem minus coluntur, infamant. » Inscriptur istud opus : *Historiarum adversum Pelagianos libri septem*. Continet universalem mundi historiam a diluvio usque ad annum 416 post Christum natum, amplectens praesertim historiam Assyriorum, Babyloniorum, Persarum, Macedonum et Romanorum, fusius tractans historiam christianismi in persecutionibus variis. Laborat opus nimia festinatione et judicio aliquando haud critico, claret autem stylo concinno et descriptione viva atque in magno pretio habitum est ab historicis viris (P. L., XXXI).

9. — **Socrates** Constantinopoli natus et liberaliter educatus fuit. Er rhetorum schola in forum profectus causas publicas actitavit, quare cognomen Scholastici adeptus est. Majus sibi nomen acquisivit ut historiographus insignis. *Septem libris historiam Ecclesiae*, opus Eusebii, continuavit et complevit. Incipiens ab anno 306 complectitur historiam usque ad a. 439. Opus suum contexit e conquisitis undique monumentis, epistolis antistitum, actis synodalibus et libris ecclesiasticis. De industria usus est stylo simplici, ut ipse testatur, quo ab omnibus facilius intelligi posset, existimans illud sublime et ornatum dicendi genus potius panegyricis orationibus convenire quam historiae ecclesiasticae. Judicium criticum ei certo non defuit, in dogmatibus vero dijudicandis erat minus versatus. Unde Novatianis interdum videtur favisse, quamvis fidem catholicam semper defendisset Deoque pietate sincera acceptus esset (P. G., LXVII).

10. — **Hermias Sozomenus**, advocatus Constantinopolitanus sicut Socrates eodemque saeculo quinto claruit. Gazae in Palaestina litteris institutus est « in gremio monachorum » semperque amorem ardentissimum erga vitam et

disciplinam monasticam retinuit. Jurisprudentiam excoluit Beryti in Phoenicia; causas egit Constantinopoli. Stylum in scribendo adhibuit rebus ecclesiasticis maxime congruentem, et dicendi elegantia vicit coaevum Socratem cuius tamen victus est judicio critico. Scripsit *Historiam Ecclesiae novem libris* ab a. 323 usque ad a. 439.

Narrat interdum Sozomenus levia ac puerilia. Junior atque haud praestantior Socrate ab isto furatus est; quaedam addidit scriptis Socratis, a quo etiam in quibusdam narrationibus dissentit (P. G., LXVII).

11. — **Philostorgius**, Cappadox, propugnator Arianismi acerrimus, graviter Catholicos perstrinxit. Scripsit *duo volumina historiae ecclesiasticae* ab initiis controversiae Arianae sive ab a. 300 usque ad a. 425. Opus diu intercidit, sed ampla excerpta a Photio facta in ipsius Bibliotheca servata sunt (P. G., LXV).

12. — **Theodoreetus**, Antiochiae c. a. 386 a piis parentibus ortus et ab infantia Deo consecratus, in sacris ac profanis litteris instructus fuit. Brevi tempore in monasterio transacto, invitus Episcopus Cyrensis in Syria c. a. 423

consecratus est. Forma gregis factus ex animo bona sua distribuit pauperibus et charitatis operibus eminuit. Strenuus fidei defensor dico cesin suam haeresibus purgavit necnon Ecclesiae universae scriptis praestantissimis inseruit, quamquam quoad incarnationis dogma aliquanto tempore non recte sensisse videtur. In operibus suis historicis soli Eusebio est secundus, et Socratem Sozomenumque superat tum scientia sacra tum stylo sublimi et claro necnon soliditate vere historica. Tria numerantur Theodoreti opera historica :

a) *Ecclesiasticae Historiae libri quinque*, quibus continuavit Eusebii historiam ab ortu Arianismi usque ad obitum Theodori Mopsuesteni, sive ab a. 324 usque ad a. 428. Abundat documentis historicis, deficit autem rerum ordine. Grandis operis scopum tradit in praefatione : « Pictores quidem, dum veteres historias in tabulis et parietibus describunt, et voluptate intuentes afficiunt, et rerum memoriam longissimo tempore florentem conservant. At historici scriptores, quibus libri sunt pro tabulis, et orationis pigmenta pro coloribus, rerum gestarum memoriam multo diuturniorem stabilioremque praestant, cum artem pictorum tempus tandem labefaciat. Hac ego ratione ductus, ea, quae in

ecclesiastica historia desunt, scriptis mandare conabor. Nec enim fas esse duxi, praestantis simorum facinorum perutiliumque narrationum gloriam oblivionis injuriis expositam contemnere. Quo etiam nomine familiarium me amicorum nonnulli ad hunc laborem suscipiendum persaepe hortati sunt. Ego vero ad vires meas hoc ipsum opus expendens aggredi pertimesco. Fretus tamen munifico bonorum largitore majora viribus suscipio. Et quia Eusebius Palaestinus a sanctis apostolis exorsus, res in Ecclesiis gestas usque ad Deo dilecti Constantini imperium conscripsit, ego inde, ubi ille scribendi finem fecit, historiae meae ducam initium. » (P. G., LXXXII).

b) *Philotheus seu religiosa historia*, describit vitas triginta ascetarum quos ipse Theodoretus invisit vel quorum miranda pro Christi amore certamina a testibus fide dignis accepit. « Excellentium virorum, et virtutis athletarum, pulchrum quidem est videre certamina, et oculis haurire utilitatem. Quae enim laudantur, dum cernuntur, et digna videntur quae possideantur, et sui amorem excitant, spectatoresque ad ea comparanda inducunt. Afferunt tamen utilitatem quoque non mediocrem praeclarorum hujusmodi facinorum narrationes, quae ab eis qui

sciunt eorum qui nesciunt auribus offeruntur „ (ibidem).

c) *Haereticarum fabularum compendium*, Sporacio Consulari postulante scriptum eique dedicatum est. Omnes haereses a Simone Mago usque ad Nestorium et Eutychem stylo per spicuo digessit simulque subjunxit epitome divinorum rectorumque dogmatum (P. G., LXXXIII).

13. — **S. Prosper Aquitanus**, initio saeculi quinti in Aquitania natus, relicta patria c. a. 426 in Provinciam venit et S. Augustinum ecclesiam contra Semipelagianos defendantem adjuvit. Tanto magistro a. 430 defuncto, totam sacrae pugnae vim ipse sustinuit. Probabiliter Romae, ubi S. Leo M. ejus consilio calamoque usus esset, c. a. 463 obiit. *Chronicon* edidit ab Adamo usque ad a. 455 in duas partes distributum : in prima parte *Chronica Eusebii* et Hieronymi abbreviavit, ita ut epitome conficerit, chronologia magis determinata et elucidata ; in altera parte de novo contexit historiam ab a. 379 ad a. 455. Opus S. Prospere a rerum historicarum doctis non spernitur (P. L., LI).

14. — **Idacius** seu potius **Hydatius**, Lemicae,

in provincia Gallaecia c. a. 388 natus, adhuc puer in Orientem profectus est. Postea Lemicensis episcopus factus ecclesiam suam usque ad senectutem (ad a. 470) et sanctitate et doctrina illustravit. Scripsit *Chronicon* ab a. 379, quo desiit Hieronymus, ad a. 468. Hoc chronicon aestimatur pro historia ecclesiastica Suevorum et Gothorum in Hispania degentium (P. L., LI).

15. — **Victor Tunnenensis** sive **Tonnennensis**, ecclesiae Africanae episcopus, edidit chronicon ab orbe condito ad a. 567. Pars prior interiit ; superest posterior ab a. 444. Fragmentum adhuc extans et erratis chronologicis haud paucis plenum aestimatur tamen propter rerum veritatem accuratam (P. L., LXVIII).

16. — **Victor Vitensis** seu **Uicensis**, in Africa versus finem saeculi quinti Episcopus, exaravit *Historiam de persecutione Vandalica*, in qua accurate describit innumeras et gravissimas calamitates usque ad a. 487 a catholicis perpessas ab Arianis et praesertim sub Vandolorum dominatione crudelissima simulque laudat insignem tantorum martyrum fortitudinem. Desolatus et moerore confectus, sicut alter

Jeremias exeuntem patriae ac Ecclesiae gloriam deflet videns « Africam totam, dudum tantarum ecclesiarum cuneis fultam, nunc ab omnibus desolatam ; tantis ordinibus sacerdotum ornatam, modo sedentem viduam et abjectam. Sacerdotes ejus et seniores in desertis locis et insulis defecerunt, quaerendo sibi escas ad manducandum, et non inveniunt » (P. L., LVIII).

17. — **Moses Choronensis**, sic vocatus a pago Choren, ubi c. a. 370 ortus est. Episcopus Pankrevant ordinatus fuit. Iste vir doctissimus Armenorum Herodotus suis scriptis evasit. *Historiam Armeniae* conscripsit e fontibus Armenis et multis solidis documentis in eaque multa narrat de propagatione evangelii in Armenia. Vide litteraturam hujus historiae in *Patrologia* Josephi Fessler, edita a B. Jungmann, II, b., 666.

18. — **Elisaeus Heremita**, ineunte saeculo quinto natus et in primariis sui temporis scholis educatus, sacerdos et postea episcopus renuntiatus est. Interfuit praesul concilio Ardsabad a. 449 habito contra ethnicismum Zoroastri. Scripsit *Historiam Vartanis et belli Armenorum* (ab a. 439 ad a. 454) in qua demonstrat quanta

fortitudine episcopi, satrapae et fideles fidem professi sint contra Persas quaeque gloria martyria pro Christi amore permulti Armeni subierint. Vide varias editiones et versiones hujus libri apud Fessler indicatas, o. c. p. 668.

SAECULO VI

19. — **Marcellinus Comes**, Illyricus, Justiniani Imperatoris cancellarius, claruit saeculo sexto. Scripsit *Chronicon*, quod rerum orientalium historiam Eusebii et Hieronymi usque ad Justiniani tempora prosequitur, annorum nimirum 156 periodum perficiens (P. L., LI).

20. — **Theodorus**, Ecclesiae Constantinopolitanae ad S. Sophiam lector saeculo sexto, Historias Ecclesiasticas Socratis, Sozomeni et Theodoreti in compendium redegit ; insuper Historiam Socratis ab a. 439 usque ad initia Imperatoris Justini I (a. 518) duobus libris continuavit. Primum Theodori opus nunquam fuit editum, sed superest in Manuscriptis, uti in Codice Veneto ; alterum exstat in fragmentis (P. G., LXXXVI).

21. — **Zacharias**, qui saeculo sexto scripsit,